

Людвиг Селимски (Велико Търново – Катовице, Полша)

Евгений С. Отин, Гидронимия Дона. Том 1. Верхний и Средний Дон. – Юго-Восток. Донецк, 2011, 574 с.; Том 2. Нижний Дон. – Юго-Восток. Донецк, 2012, 792 с.

РЕЦЕНЗИЯ

Книгата е фундаментален каталог на хидронимията на реката Дон. В първия том се описват обектите по Горен и Среден Дон, от изворите му до река Иловля включително. Вторият том обхваща хидронимите от Долен Дон, като се започне от устието на Иловля до вливането ѝ в Азовско море. Каталогът включва имената на водни обекти, в това число и най-малките или незначителни и сезонни, ручей, оврази, суходолия и т. н. както и имената на водоеми – езера, стари корита, блата, лимани, а и всички ойконими, които показват формална и смислова връзка с хидронимите „поради контактни преноси на имена или топонимична ирадиация” [1, с. 5]. Той е съставен според съвременните научни изисквания: «първо, да е по възможност пълен и да съдържа имената на всички съседни хидрообекти на басейна, защото отсъствието на названия от „низшите” равнища (ручей, потоци, езера, корита и т.н.) често прави невъзможно откриването на сложните и разнопосочни взаимовръзки и ономасиологични процеси, които като капиляри пронизват цялото околно топонимично пространство, пречи да се получи по-пълна картина на разпространението и функционирането в него на едни или други лексикални единици и форманти; второ, тия хидронимни каталози трябва да се основават на обширен фактически материал, извлечен от най-разнообразни печатни и архивни (ръкописни) източници, и, освен това, да вземат под внимание формите на имената, присъщи на съвременната жива реч, което ще позволи нагледно да се представи еволюцията на

собствените имена в широк хронологичен диапазон» [1, с. 6]. Според Е. Отин, в хидронимния каталог „съставителят трябва да направи локализация на наименувания хидрообект, да приведе сведения за формата на името и динамиката на развитието му, да покаже връзката с други имена от топонимното пространство [...]». Описателната (локализиращата) част на статиите [...] се реализира с поместването на името на съответно място в хидрографската мрежа на речния басейн. Това, по същество [...], са речникови статии, но разположени не по азбуката, а по реда на следването от горното течение до устието” [1, с. 6–7]. За пълнотата и изчерпателността на настоящия каталог красноречиво свидетелства приведеното в увода сравнение: върху малкия участък от Горен Дон, който в «Список рек Донского бассейна» на П. Л. Маштаков (Л., 1934) е представен едва с 19 хидрообекта и само толкова хидронима, Е. Отин в една от по-рано (2006 г.) публикуваните „пробни” части на съставяния от него каталог е имал вече фиксирани „186 хидрообекта, чиито имена са се явявали в над 300 фонетични, морфологични, словообразователни и графични варианта и дублетни форми” [1, с. 7–8]. Към използваните за съставянето на каталога източници, чийто списък само в първия том включва над 350 заглавия (многобройни печатни издания, ръкописни и картографски материали, записи от диалектоложки и топонимични експедиции, анкети с местното население), авторът обръща внимание и върху «още един източник, който може да се използва [...] за „вътрешна реконструкция” на вече изчезнали имена или техни форми», като има предвид «топонимите от контактен произход, възникнали по пътя на метонимията, и имената, появили се вследствие на т. нар. топонимична ирадиация» [1, с. 9]. Според Е. Отин включването в каталога на териториално свързани названия, като *Епифаново болото*, *Епифанов луг*, представляващи съчетания на притежателни прилагателни от по-нов тип (с наст. -ов) и ЛИ *Епифан*, от една страна, и еднословното название *Епифань* (град на левия бряг на Дон), от друга, позволява последното да се анализира като архаичен тип притежателно прилагателно от ЛИ *Епифан*, образувано с помощта на наст. *-jъ, както и да се предполага, че в миналото са могли да функционират и описателни названия като **Епифане болото*, **Епифань луг*, за които няма

писмени данни. Специално внимание той отделя и на топоними като «*Озерок* – равно място в устието на река Урванка (извор на Дон), *Чёрный Езер* – гора до село Козинд [...] (на „Черной горе“, под която е имало езеро, понастоящем пресъхнало)», на базата на които ученият реконструира лимноними **Озерок*, **Чёрный Озер* (срв. *Старый озер* в басейна на Ока), в които е намерило отражение отсъствието в местния говор на категорията среден род [1, с. 9]. Прочее основателно Е. Отин е предпочел да опише хидронимията на Дон не в «в „едностранен“ порядък», както е сторено в «Гидронимия бассейна Оки» на Г. П. Смолицкая (М., 1976), а в «естествената ѝ последователност – от изворите на главната река и нейните притоци до техните устия „двустранно“», защото при „едностранното“ представяне на хидрографската мрежа, както изтъква авторът, «се разкъсва хидронимният континуум, хидронимията на левия бряг е разделена от тая на десния, изместена е и лошо се свързва. При именуването хидрообектите на басейна (притоци, заливи, бентове, стари корита, езера, плитчини, владени ивици земя и т. н.) нерядко важна роля е играло взаимодействието на техните имена с топонимията на противоположния бряг. „Едностранното“ представяне на хидронимията на басейна затруднява откриването на такива нерядко вече скрити ономаσιологични връзки и отношения» [1, с. 9]. В каталога е обхваната цялата хидрографична номенклатура на Донския басейн, «названия на реки, речички, ручей, сезонни води (т. е. оврази, дерета, трапове, падини, валози и т. н., в които се е събирало голямо количество вода в период на пълноводие и силни дъждове и които са пресъхвали в летното маловодие); названия на запрени води – езера, блата, стари корита, лимани, обрасли с тръстика места, намиращи се (или намирали се) както в самия разлив на реката, така и недалече от него, а също и водоеми, които имат съединяващи ги с реката протоци [...]. Взети са под внимание и много други имена на елементи на хидрорелефа, обусловени от особеностите на меандрирането на речното русло (имена на завой на реката – на нейните извивки, криволици), от характера на речното дъно и бреговата линия (имена на плитчини, наноси, междуостровни пространства, заливи, носове, острови) и т. н.». По неоспоримото мнение на автора, «особено важно е било да фиксира

цялата намираща се в близост ойконимия и микротопонимия, които откриват разностранни ономасиологични връзки с хидронимите на басейна. Затова хидронимът, като минимална единица на хидрографската верига, нерядко присъства в състава на много сложни комплекси, своеобразни „молекули”, състоящи се от имена на съседни географски обекти, които показват лексикална общност, ономасиологични връзки и са взаимозависими» [1, с. 10].

В каталога са включени и имена на изчезнали хидрообекти, на новопоявили се такива и имена на неидентифицирани обекти. Като ономатолог, авторът в отделни случаи «за установяване на етимологията прибегва до препратки [...], до диалектни думи, които имат с хидронимите обща или близка лексико-семантична база» [1, с. 12]. Но ми се струва, че препратките са много по-малко, отколкото действително необходимите – може би заради наложителната краткост на изложението. Трябва да се отбележи също така, че – без да се впуска в етимологични обяснения – авторът е бивало да отбелязва по най-краткия начин неясните от това гледище хидроними.

Няма ни най-малко съмнение, че в тази книга богат материал за по-нататъшни изследвания ще открият специалистите по ономастика, словообразуване, историческа лексикология и семасиология, етимология, по взаимодействие на славянските езици с други езици. За улеснение в тяхната работа и в двата тома след списъците на библиографските съкращения са поместени азбучни **указатели** на вариантите на хидронимите (без производните топоними или ойконими), при минимален брой пропуски – в том 1: *Ардище*, с. 429, *Чекомасово*, с. 429, *Чепурья*, с. 431, *Чивка*, с. 393, *Чигаро*, с. 379, в том 2: *Янделя*, *Ендоля*, с. 134. На грешка се дължи появата на „п. оз. *Кружное*” [2, с. 395] като *Кужное* в списъка [2, с. 717].

Бих желал тук да обърна специално внимание върху една малка част от огромното разнообразие на словообразователни, морфологични, фонетични и графични форми и варианти само при хидронимите, в чиито основи са залегнали названия от смисловите кръгове на флората и фауната, на някои места и с мои бележки относно словообразователно-семантичната мотивация или етимологията.

Хидроними върху основи от семантичната сфера на **флората**: *Арбузов*, *Арбузный* [1, с. 270, 375]; *Арчада*, *Арчеда*, “срв. *арча*, *арча*”

(от тат. *арча*) – ‘хвойна’” [1, с. 278, 435]; *Бабовая* [с. 429]; *Березов*, *Березовый*, *Березовец*, *Березняк* [1, с. 68, 76, 135]; *Боровка*, *Баревка* [1, с. 130]; *Боршевка*, *Борщевский лог*, *Борщевская балка*, “срв. *борщ* – ‘киселец’” [1, с. 178]; *Вербинка*, *Вербиниха*, *Вербное*, *Вербенный*, *Вербовая* [1, с. 262, 341, 359, 408]; *Винной*, *Винница* [1, с. 196, 296]; *Вишневка* [1, с. 125]; *Вязовая*, *Вязовый*, *Вязовой* [1, с. 66]; *Гвоздевка* [1, с. 114]; *Гороховая*, *Гороховка* [1, с. 268]; *Дубовый*, *Дубовец*, *Дубовчик* [1, с. 50, 82]; *Житнец* [1, с. 126]; *Изюмец* [2, с. 228]; *Ичменное* [1, с. 361], срв. *ячменный*; *Калиновая*, *Калиновка* и др. [1, с. 262, 307]; *Камыши*, *Камышовка* [1, с. 109, 430]; *Капустна*, *Капустная*, *Капустина* [1, с. 183, 420]; *Караич* [1, с. 234]; *Кленовый* [1, с. 59]; *Кужное* [1, с. 115 и др.], *Кужная* „срв. *куга* – ‘[бълг.] езерен камиш’” [2, с. 532], *пѣа. пѣи ѓ кѣга*, *куга* ‘сова’ [3, II, с. 398]; *Ковылкина*, “срв. *ковыл*, *ковылá*, *ковылá* – ‘коило’” [2, с. 513]; *Лесковой*, *Лесковый* [1, с. 234]; *Липовой*, *Липовый*, *Липов*, *Липовица*, *Липовец*, *Липенев* [1, с. 29, 66]; *Лозовой*, *Лазовой* [1, с. 251], *Лозовка*, *Лазовка*, *Лазова* [1, с. 123]; *Лопухов затон*, *Лопушиное* [1, с. 173, 418]; *Лычак*, *Елычак* и произв., “ср. *лычá* – ‘алыча [= бълг. джанка]’, ‘фруктовое дерево – алыча’, ‘плод фруктового дерева алычи’” [1, с. 428]; *Малиновый* [1, с. 60]; *Моховой* [1, с. 97]; *Ольховатый колодезь*, *Ольховатец*, *Ольховатка* [1, с. 61]; *Ореховая* [1, с. 259]; *Осиновая* [1, с. 259]; *Просьяная* [2, с. 469]; *Ракитова* [2, с. 467]; *Репей*, *Репище*, *Репьевка*, *Арепьевка* [1, с. 186]; *Ржавец*, *Оржевка* [1, с. 61, 70, 76, 305]; *Рябиновка*, *Рябинка* [1, с. 89]; *Мокрая Ряска*, *Ряска* [2, с. 540]; *Серебрянка*, “ср. *серебрянка* – ‘вид степной колючей травы’” [1, с. 366]; *Ситовка* [1, с. 125], ср. *сит* ‘осока [= бълг. острица]’, *ситá* ж. ‘камыш’; *Смородинка*, *Смороденка*, *Смородинный* [1, с. 17]; *Сокоренское*, “ср. *сокорь* – ‘разновидность тополя’” [1, с. 99]; *Солоткова*, “ср. *солóдик* – растение солодка щетинистая” [2, с. 57]; *Сосна*, *Сосна-река*, *Сосенское устье*, *Сосенка* [1, с. 185-186]; *Таволжанка* [2, с. 124]; *Терновая*, *Терновка* [2, с. 29, 192 и др.]; *Топольская* [1, с. 348]; *Тростянка*, *Тростенка*, *Тросна* и др. [1, с. 189–190]; *Тырсоватая* [2, с. 467], ср. *тырса* ‘степная трава’, “темное слово” [3, IV, с. 132]; *Хмелевая*, *Хмелевой Колодезь*, *Хмелевой*, *Хмельной*, *Хмелевка*, *Хмелянка*, *Хмелина* [1, с. 78, 91, 130, 132]; *Хреновое* [2, с. 355]; *Чемеричная*, “ср. *чемеричник* – растение:

‘чемерица Лобеля’” [1, с. 259]; *Черемуха* [1, с. 68], *Черемушка*, *Черемушкин*, *Черемухов* и др. [1, с. 31]; *Чесночный* [1, с. 80]; *Шмаровитое*, *Шмуроватое*, *Шмороватый*, “ср. *шмарá* – ‘ряска обыкновенная’ [= бълг. водна леща]” [2, с. 64, 549, 588]; *Шурупова*, “ср. *шурѹп* – ‘степное растение’” [2, с. 77]; *Яблоновое*, *Яблоное* [1, с. 152]; *Ягодный*, *Ягодная* [1, с. 38, 430]; *Ясенек*, *Ясенок*, *Есенок* [1, с. 85], *Есеневиый*, *Ясеневиый* и произв. [1, с. 265, 272].

Хидроними на базата на имена от смисловия кръг на **фауната**: *Баранов* [1, с. 63]; *Бирюков* [1, с. 375], *Бирюч*, *Бирючка*, *Бирючий* *верх*, *Бирючев* *верх* [1, с. 187]; *Бобрик* [1, с. 17]; *Волово*, *Воловчик* [1, с. 25, 81]; *Волчок*, *Волчек* [1, с. 140], *Волчья*, *Волчий*, *Волчий Колодезь* [1, с. 64, 86, 112]; *Воробьев* [1, с. 95]; *Ворона* [1, с. 120], *Воронец*, *Воронка* [1, с. 89, 185]; *Вшивка* «в озере было много пьавок, или “водяных вшей”» [2, с. 569]; *Гадючая*, *Гадючий*, *Гадючка* [2, с. 332, 341]; *Гайворонка* [1, с. 355]; *Горбунье*, “ср. *горбуно́к* ‘сазан’” [1, с. 431]; *Горностаев* [1, с. 76]; *Дергачева* [2, с. 524]; *Жеребенок* [1, с. 63]; *Жукова*, *Жуковка* [2, с. 194, 522]; *Журавлев* [1, с. 75]; *Заячья*, *Зайцева*, *Зайчье*, “ср. *за́ичный* = *за́ичный* ‘заячий’” [2, с. 224, 324, 549]; *Кабаней*, *Кабанья* [1, с. 109; 2, с. 503]; *Кабылка*, *Кабыльная*, *Кабылин*, *Кабылье* [1, с. 56]; *Карпово* [2, с. 352]; *Кашиное*, “ср. *ка́шник* – ‘рыба бычок’” [2, с. 93]; *Квочье*, “ср. *квочка* – ‘курица, сидящая на яйцах или еще не посаженная’” [2, с. 359]; *Кобылий Колодезь* [1, с. 63], *Кобылий*, *Кобыльный* [1, с. 77]; *Колпинка*, *Колпенка*, *Колпна*, ср. *коль*, *кулпица* ‘вид цапли’ [1, с. 56], срв. «*ко́лтик* – птица “*Platalea leucogodia*”, *кольца* ‘молодая самка лебедя’» [3, II, с. 297]; *Коровий*, *Коровинка* [1, с. 59]; *Кошачий* [2, с. 467]; *Лебяжий*, *Лебяжский* [1, с. 45]; *Лисий*, *Лисий Переезд* [1, с. 59]; *Медвежка*, *Медвежа* [1, с. 67]; *Овечий* [1, с. 51]; *Оленой*, *Олений Колодец*, *Олень Колодезь*, *Оленья речка* [1, с. 107, 180]; *Орлов* [1, с. 25]; *Прусской*, “ср. церк.-слав. *прузи* – ‘саранча’, *прузик* – ‘кузнечик’, ‘кобылка’” [1, с. 106]; *Раковое* [1, с. 422]; *Сазанье* [1, с. 286]; *Свиной лог* [1, с. 109]; *Собачья Щель* [1, с. 139]; *Совья лапа*, *Совиная* [1, с. 80, 259]; *Соколя Плата*, *Соколя Плата* [1, с. 59]; *Самовец*, *Самовец*, *Самовчик* [1, с. 150]; *Струсовой* [1, с. 99]; *Тетерья* [1, с. 67]; *Туров*, *Туровец* [1, с. 66], *Тур*, *Тура*, *Турова*, *Туровка* [1, с. 116]; *Утиной* [1, с. 29]; *Цаплы* [1, с. 374], *Цаплино* [1, с. 365]; *Чекомасово*, “ср. *чекомбс* – ‘окунь’” [1, с. 446]; *Чепурья*, “ср.

чепэра – ‘цапля’”, *Чепурий* [1, с. 431, 432]; *Чернишкова*, “*ср. черныш, чернышук – ‘нырок’*” [2, с. 77]; *Чибесавка* [1, с. 16]; *Щегловская* [2, с. 29]; *Щучий* [2, с. 81].

Многобройни и не по-малко разнообразни по словообразователен строеж и семантика са и хидронимите, възникнали на базата на названия на цветове, миризми, вкусове, на названия, свързани с резултати от човешка дейност, с редки или недокументирани варианти на собствени лични имена и прозвища, с различни метафори и т. н. А съвсем не на последно място се нареждат и хидронимите от нарицателни, описващи вида на коритото или на дъното на водния обект, начина на движение на водата, издавания от нея шум и т. н., които са най-тясно свързани с народната хидронимна терминология.

Във всеки случай, на каталога на Е. С. Отин се полага предно място сред най-важните справочници на специалиста по хидронимия и топонимия.

Библиография

Отин Е. С. Гидронимия Дона. Том 1. Верхний и Средний Дон. Донецк, 2011.

Отин Е. С. Гидронимия Дона. Том 2. Нижний Дон. Донецк, 2012.

Фасмер М. I–IV: Этимологический словарь русского языка. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. М., 1964–1973.